

HOOFSTUK 1: ALGEMENE INLEIDING

1.1 Inleiding

Enkelouerskap is 'n tendens wat aan die toeneem is in die hedendaagse samelewing. Na aanleiding van Statistieke Suid-Afrika (1998) was die egskeidingsyfer vir 1998 (mees resente statistiek) in Suid-Afrika 35 762. Die grootste oorsaak van enkelouergesinne is egskeiding en die meeste enkelouergesinne het die moeder as enkelouer (Lefrançois in Louw, Van Ede & Ferns, 1998:357-358). Soos wat egskeidings en ongehude moederskap toeneem, vind daar ook 'n verhoging in die aantal enkelouergesinne plaas.

Volgens Van Loggerenberg & Roets (1993:114) word enkelouergesinne met die volgende probleme gekonfronteer:

- die enkelouer moet 'n meer problematiese gesin hanteer wat potensieel meer kwesbaar is en hoë eise aan die ouer stel;
- die ouer is dikwels self gemoeid met dieselfde ongunstige belevinge as die kind en is self emosioneel te betrokke by die gebeure om aan die kind die nodige ondersteuning te gee;
- die hedendaagse gesin lewe gewoonlik in isolasie met ander familieledede en die enkelouer ontvang dus nie altyd die nodige ondersteuning nie; en
- dit is soms vir die kind makliker om sy/haar gevoelens met 'n begrypende buitestaander as met sy/haar ouers te deel, aangesien die kind byvoorbeeld bang is dat sy/haar ouers ontstel sal word.

Die enkelouergesin het 'n behoefte aan hulpbronne in die gemeenskap ten einde die volgehoue emosionele, sosiale, psigiese en fisiese welstand van sy afsonderlike lede te verseker. Inskakeling by gestaltgroepwerk kan reeds as so 'n belangrike hulpbron vir die kind in die enkelouergesin beskou word. Gestaltgroepwerk bied die ideale geleentheid aan die kind om gevoelens en belevinge van die enkelouersituasie binne groepverband te deel en ondersteuning van die terapeut en die ander groeplede te ontvang. Die kind se innerlike self word deur hierdie proses versterk en die kind word bemagtig tot selfondersteuning. Die kind in die enkelouergesin word dus deur die

gestaltgroepwerkprogram bemagtig om die negatiewe belewinge van die enkelouersituasie, soos skuldgevoelens, woede, verwarring, vrees, beleving van ontoereikendheid, beleving van verlies, en smart en depressie, te hanteer.

1.2 Motivering vir die keuse van die onderwerp

Die omvang van enkelouerskap en die verliese en problematiek wat daarmee gepaardgaan is kommerwekkend. Die emosionele ontwrigting wat deur gesinsontwrigting veroorsaak word, raak nie bloot die ouers nie, maar ook die kinders. Kinders is minder in staat om ongewenste en traumatiese lewensveranderinge te hanteer as volwassenes. Binne hierdie situasies het hulle juis 'n behoefte aan die ondersteuning en leiding van 'n begrypende volwassene. Die eie ouers is dikwels nie in 'n posisie om hulle van hierdie ondersteuning en leiding te voorsien nie, aangesien hulle te betrokke is by die hantering van hulle eie pyn, en die druk wat met enkelouerskap gepaardgaan. Hierdie verloop van gebeure is streng gesproke onvermydelik.

Die enkelouerkind wat in 'n middestad konteks grootword, word met 'n meer problematiese lewensituasie gekonfronteer as die enkelouerkind wat in 'n ekonomies meer gegoede woonbuurt grootword. Volgens McLoyd (in Black & Krishnakumar, 1998:639), word kinders in meer gegoede gemeenskappe aan meer prososiale rolmodelle en beter dienste blootgestel. In teenstelling hiermee mag die rassese segregasie, misdaad, beperkte hulpbronne en geweld, wat algemeen is onder baie lae inkomste, stedelike gemeenskappe, die vermoë van gesinne om hulleself en hulle kinders te beskerm, verhinder.

Dit is juis die gemeenskap se taak om die enkelouergesin by te staan en in kontak te bring met die nodige hulpbronne, ten einde volgehoue gesonde funksionering te verseker. Die teenoorgestelde is egter waar. McLanahan & Sandefur (1994:23) het bevind dat kinders nie bloot 'n verlies van ekonomiese en ouerlike hulpbronne ervaar nie, maar ook 'n verlies aan gemeenskapshulpbronne. Snyman & Le Roux (1993:86-87) verduidelik die sosiale kwesbaarheid van die enkelouergesin as die gevolg van etikettering deur die samelewing waar die disintegrasie van die gesin as geheel sosiale ontoereikendheid, sosiale stigmatisering en sosiale heroriëntasie vir die

enkelouergesin impliseer. Die navorser wil 'n bydrae lewer tot die gemeenskapshulpbronne wat beskikbaar is vir die enkelouergesin, in die vorm van 'n gestaltgroepwerkprogram as intervensie vir die kind in 'n middestad konteks uit 'n enkelouergesin.

In sommige gevalle van enkelouerskap waar daar nie meer soos voorheen aan die kind se behoefte aan 'n liefdevolle, versorgende ouer voldoen word nie, lei die kind se selfbeeld noodwendig skade. Die voortgesette selfontdekking as waardige persoon, word deur Pretorius (1994:97-101) as een van die ontwikkelingstake van die kind in die middelkinderjare beskou. Indien die kind nie hierdie ontwikkelingstaak kan bemeester nie vanweë die soms nadelige invloed van gesinsontwrigting op ouerskap, word die bereiking van die ander ontwikkelingstake ook bemoeilik.

Die kind se sin van self word versterk deur bewustheid en kontakmaking met die self, wat deur die gestaltbenadering hoog aangeskrewe staan. Oaklander toon tydens 'n onderhoud met Campbell (1993:57) aan dat wanneer kinders angstig of onrustig is, hulle geneig is om aspekte van hulleself af te sny. Hulle gebruik nie hulle sintuie ten volle nie; hoor nie so goed nie of sien nie so goed nie. Hulle blokkeer hulle emosies. Hulle beperk hulle liggame en dit inhibeer kontak (Oaklander in Campbell, 1993:57). Vanweë die verlies aan 'n gevoel van sekuriteit wat dikwels met enkelouerskap gepaardgaan, word gesonde kontak geïnhibeer en verswak die kind se sin van self.

Tydens gestaltgroepintervensie word die kind aan ervarings blootgestel om gesonde kontak te herstel en die self te versterk en te definieer. Die kind ontvang ook ondersteuning van die ander groeplede wat lei tot 'n verhoging van die kind se selfondersteuning. (Vergelyk Oaklander, 1999:170.) Meer kinders wat negatief beïnvloed is deur die enkelouersituasie kan met behulp van gestaltgroepwerk bereik word as wat die geval is tydens individuele speltherapie. Die kind word gehelp om gevoelens ten opsigte van die enkelouersituasie te hanteer en word bemagtig om die self te ondersteun in die oplossing van probleme.

Die navorser het deur middel van haar studie ondersoek ingestel na die bruikbaarheid van 'n gestaltgroepwerkprogram in die bemagtiging van die kind in 'n middestad konteks uit 'n enkelouergesin om sy/haar negatiewe belewing wat verband hou met

die enkelouersituasie, op toepaslike wyses te hanteer. Die navorser se persoonlike belangstelling in die onderwerp vloei voort uit haar vorige terapeutiese betrokkenheid by kinders wat in die middestadomgewing woonagtig is en/of skoolgaan. Baie van hierdie kinders is afkomstig uit enkelouergesinne. Hierdie hoë voorkoms van kinders uit enkelouergesinne en die kinders se hantering van die dikwels gepaardgaande negatiewe belewinge, kan op 'n doeltreffende wyse met behulp van gestaltgroepwerk aangespreek word. Tydens die gestaltgroepwerkprogram word die enkelouerkind in 'n middestad konteks blootgestel aan ondersteunende volwassenes in die vorm van die terapeute en word die kind bemagtig om sy/haar enkelouersituasie teen die agtergrond van 'n ongunstige omgewing, op meer toepaslike wyses te hanteer. Die enkelouer word ook tydens die program begelei om verhoogde emosionele ondersteuning aan sy/haar kind te bied.

1.3 Probleemformulering

Die kind in die enkelouergesin word met verskeie verliese gekonfronteer. Dit blyk dat die verlies van een ouer lei tot bykomende verliese, soos die verlies aan gemeenskapshulpbronne en ekonomiese hulpbronne. McLanahan & Sandefur (1994:23) verduidelik hoe die posisie van die kind verander met enkelouerskap. Die ouers dra die primêre verantwoordelikheid vir die bevrediging van die kind se behoeftes. Hulle bepaal hoeveel tyd en geld toegewy word aan die opvoeding en intellektuele ontwikkeling van die kind. Die ouers voorsien sowel begeleiding en supervisie as kontakte met volwassenes en instansies buite die gesin, wat belangrik is vir die handhawing van sosiale beheer en vir die voorsiening van inligting oor die arbeidsmark aan die kinders. Wanneer die ouers nie meer saamwoon nie, word hierdie prosesse en aktiwiteite ondermyn en in sommige gevalle vernietig (McLanahan & Sandefur, 1994:23). Kinders in enkelouergesinne vrees dikwels ook dat hulle die oorblywende ouer of die ouer se sorg of liefde ook kan verloor (Van Loggerenberg & Roets, 1993:112).

Kinders uit enkelouergesinne het 'n groter kans om gedragsprobleme te ontwikkel as kinders waar beide ouers in die huis bly. Dornbusch, et al. (in Louw, *et al.* 1998:358) toon aan dat jeugmisdad meer voorkom by kinders uit enkelouergesinne en dat hulle

minder as kinders uit twee-ouergesinne van skool hou, swakker verhoudings met onderwysers en maats het en ook 'n swakker selfbeeld het. Simons & Associates (1996:143) stel 'n ketting van oorsaak-gevolgverhoudings tussen gesinsontwrigting en afwykende gedrag by die kinders, daar. Die resultate van hulle studie toon aan dat huweliksontwrigting spanningsvolle gebeure en ekonomiese druk bevorder; laasgenoemde aspekte bevorder weer ongepaste ouerskap en ongepaste ouerskap bevorder afwykende gedrag by die kinders.

Enkelouerskap veroorsaak dus 'n hoër kwesbaarheid by die kinders om betrokke te raak by afwykende gedrag. Die kind beleef nie bloot verlies ten opsigte van een ouer nie, maar verloor wel dikwels die aandag en voldoende beheer van die oorblywende ouer.

Die probleem kan soos volg geformuleer word: Kinders in enkelouergesinne word dikwels veral op emosionele en sosiale vlak ontwrig vanweë ontoepaslike ouerskap wat meegebring word deur groter druk op die enkelouer as gevolg van 'n verandering in gesinstruktuur. Met ontoepaslike ouerskap word bedoel verminderde aandag en beheer deur die ouer. In baie gevalle word hierdie ontwrigting op ontoepaslike wyses deur die kind hanteer.

1.4 Doelstelling en doelwitte

'n Doelstelling word deur De Vos, Schurink & Strydom (1998:7) omskryf as die eindpunt waartoe inspanning of ambisie gerig word, terwyl doelwitte daardie stappe is wat een vir een geneem moet word binne 'n sekere tydsbestek, ten einde hierdie eindpunt te bereik. Fouché (2002:107) gebruik die begrip doelstelling as die eindpunt waartoe inspanning of ambisie gerig word en doelwitte as die meer konkrete, meetbare en meer spoedig bereikbare begrip van so 'n eindpunt waartoe inspanning of ambisie gerig word. Die doelstelling en doelwitte van hierdie studie kan soos volg uiteengesit word:

1.4.1 Doelstelling

Die doelstelling van hierdie studie is om die kind in die laat middelkinderjare in 'n middestad konteks, deur middel van gestaltgroepwerk te bemagtig om die negatiewe belevinge wat verband hou met die enkelouersituasie op toepaslike wyses te hanteer.

1.4.2 Doelwitte

Die doelwitte gestel ten einde bogenoemde doelstelling te bereik, is soos volg:

1.4.2.1 Om deur middel van literatuurstudie ondersoek in te stel na: die invloed van enkelouerskap op die kind in die laat middelkinderjare; terapeutiese intervensie vir die hantering van die kind se belevinge in die enkelouergesin; gestaltpeltherapie en gestaltgroepwerk.

1.4.2.2 Om deur middel van 'n empiriese ondersoek vas te stel in watter mate die kind in die laat middelkinderjare in 'n middestad konteks met behulp van gestaltgroepwerk bemagtig is om die negatiewe belevinge wat verband hou met die enkelouersituasie, te hanteer.

1.4.2.3 Om 'n gestaltgroepwerkprogram te ontwikkel, toe te pas en te evalueer vir die toekomstige benutting met die enkelouerkind in die laat middelkinderjare in 'n middestad konteks.

1.5 Hipotese vir die studie

Hipoteses moet volgens De Vos (1998:116) aan die volgende twee kriteria voldoen:

- Hipoteses is stellings oor die verhoudings tussen veranderlikes.
- Hipoteses bevat duidelike implikasies vir die toetsing van die bepaalde verhoudings.

De Vos (2002:36) kom tot die gevolgtrekking dat hipotese stellings twee of meer veranderlikes bevat wat meetbaar of potensieel meetbaar is en dat hulle spesifiseer hoe hierdie veranderlikes verband hou met mekaar. Bless & Higson-Smith (1995:37) sluit hierby aan deur te meld dat indien 'n hipotese nie ondersteun word deur empiriese getuienis nie, dit verwerp moet word en die navorser in hierdie geval verplig is om 'n ander hipotese voor te stel. Die rol van hipoteses is dus nie bloot om

verklarings vir sekere feite of probleme aan te bied nie, maar ook om die ondersoek te stuur (Bless & Higson-Smith, 1995:38).

Die hipotese vir hierdie navorsingstudie is soos volg gestel:

Indien die enkelouerkind in die laat middelkinderjare in 'n middestad konteks, inskakel by 'n gestaltgroepwerkprogram, dan sal die kind bemagtig word om sy/haar negatiewe belewinge wat verband hou met die enkelouersituasie, op toepaslike wyses te hanteer.

1.6 Navorsingsbenadering

Die studie is vanuit die gekombineerde kwalitatiewe-kwantitatiewe benadering onderneem. De Vos (2002:365-367) verduidelik Creswell se drie modelle waarop die kwalitatiewe- met die kwantitatiewe benadering gekombineer kan word. In hierdie studie is daar van die dominante-minder-dominante model gebruik gemaak. Volgens Creswell (in De Vos, 2002:366) onderneem die navorser sy/haar studie binne 'n enkele, dominante paradigma, terwyl een klein komponent van die oorhoofse studie deel uitmaak van die alternatiewe benadering. Die navorser het haar studie oorwegend vanuit die kwantitatiewe benadering onderneem, aangesien meting van verandering hoofsaaklik met behulp van vraelyste gedoen is. Die waarneming van verandering by die respondente op sosiale en emosionele vlak, wat eie is aan die kwalitatiewe benadering, het 'n kleiner deel van die studie uitgemaak.

1.7 Soort navorsing

Toegepaste navorsing met spesifieke verwysing na intervensienavorsing is onderneem. Intervensienavorsing kan as 'n gekombineerde kwalitatiewe-kwantitatiewe metodologie beskou word. De Vos, Schurink & Strydom (1998:11) toon aan dat intervensienavorsing gerig is op die praktyktoepassing van navorsing. Die volgende drie tipes intervensienavorsing kan onderskei word:

- Empiriese navorsing ten einde kennis van menslike gedrag wat verband hou met menslike diensintervensie, uit te brei – staan bekend as intervensie kennisontwikkeling.

- Die middel waardeur die bevindinge van intervensie kennisontwikkeling navorsing gekoppel kan word aan en aangewend kan word in praktiese toepassing – staan bekend as intervensie kennisaanwending.
- Navorsing gerig op die ontwikkeling van innoverende intervensies – staan bekend as intervensie ontwerp en ontwikkeling.

Alhoewel daar verskille is in hulle doelwitte en metodologieë, lê die gemeenskaplike kenmerk van bogenoemde pogings daarin dat hulle deel uitmaak van die genre van toegepaste navorsing en dat hulle 'n spesifieke intervensiemissie het (Rothman & Thomas in De Vos, Schurink & Strydom, 1998:11).

Die navorser het tydens haar navorsingstudie 'n gestaltgroepwerkprogram ontwikkel as intervensie met die enkelouerkind in die laat middelkinderjare in 'n middestad konteks. Die gestaltgroepwerkprogram is geïmplementeer en geëvalueer, ten einde te bepaal of daar enige verandering by die respondente ingetree het, wat toegeskryf kan word aan hulle deelname aan die intervensieprogram. In hierdie studie is daar dus gefokus op intervensie ontwerp en ontwikkeling. Die ontwikkelde gestaltgroepwerkprogram sal na die afloop van die navorsingstudie deur ander terapeute wat met kinders in enkelouergesinsituasies werk, benut kan word.

Intervensienavorsing word as 'n fasemodel beskou, wat volgens De Vos (2002:397-418) uit die volgende ses fases met hulle onderskeie stappe, bestaan:

- Probleemanalise en projekbeplanning
 - * Die identifisering en betrekking van kliënte.
 - * Om toegang tot en samewerking van omgewings te bekom.
 - * Die identifisering van die besorgdhede van die populasie.
 - * Die stel van doelstellings en doelwitte.
- Inligtingversameling en sintese
 - * Die benutting van bestaande inligtingsbronne.
 - * Die bestudering van natuurlike voorbeelde.
 - * Die identifisering van funksionele elemente van suksesvolle modelle.
- Ontwerp
 - * Die ontwerp van 'n waarnemingsstelsel.
 - * Die spesifisering van die prosedurale elemente van die intervensie.

- Vroeë ontwikkeling en voortoets
 - * Die ontwikkeling van 'n prototipe of voorlopige intervensie.
 - * Die uitvoering van 'n voorstudie.
 - * Die toepassing van die ontwerp kriteria op die voorlopige intervensiekonsep.
- Evaluasie en gevorderde ontwikkeling
 - * Die seleksie van 'n eksperimentele ontwerp.
 - * Die insameling en analisering van data.
 - * Die herhaling van die intervensie in natuurlike omstandighede.
 - * Die verfyning van die intervensie.
- Verspreiding
 - * Die voorbereiding van die produk vir verspreiding.
 - * Die identifisering van potensiële markte vir die verspreiding.
 - * Die aanmoediging van toepaslike aanwending.
 - * Die voorsiening van tegniese ondersteuning aan die aannemers van die intervensie.

Hierdie fases is tydens die ontwikkeling, implementering en evaluering van die gestaltgroepwerkprogram deurloop.

1.8 Navorsingsontwerp

'n Navorsingsontwerp word deur Grinnell & Williams (1990:138) omskryf as die totale plan wat benut word ten einde navorsingsvrae te beantwoord. As deel van hierdie plan, word daar besluit wat die navorsingsvraag moet wees, watter data vereis word om die vraag te beantwoord, van wie die data bekom sal word en wat die beste wyse sal wees om die data in te samel (Grinnell & Williams, 1990:138).

Die spesifieke navorsingsontwerp in hierdie studie benut, is die enkelsisteemontwerp. Volgens Strydom (2002:151) verwys die term "enkelsisteemontwerp" na die studie van 'n enkele subjek op 'n repeterende basis. Hierdie enkele subjek kan 'n individu, 'n gesin, 'n groep, 'n organisasie, 'n gemeenskap of enige kliëntsisteem wees (Thyer en Yegidis & Weinbach in Strydom, 2002:151). Die enkelsisteemontwerp maak dit moontlik om die vordering of regressie met 'n spesifieke intervensieprogram ten

opsigte van een of elke geval, te meet. Op hierdie wyse kan die kwaliteit van die diens gelewer en die verantwoordbaarheid daarvan, verbeter word (Strydom, 1998:140).

Tydens die navorsers se studie is die vordering of regressie van 'n groep kinders in die laat middelkinderjare, na hulle deelname aan 'n gestaltgroepwerkprogram, gemeet. Voor die implementering van die program is die belangrikste dimensies van die invloed van enkelouerskap op die emosionele en sosiale funksionering van die kind en die kind se hantering daarvan, gemeet. (Vergelyk Strydom, 2002:152.) Dieselfde vraelys is voor en na deelname aan die gestaltgroepwerkprogram ingevul. Hierdie twee metings is met mekaar vergelyk ten einde die aard van die invloed van die gestaltgroepwerkprogram op die emosionele en sosiale funksionering van die kinders te bepaal.

Die spesifieke enkelsistemoontwerp wat in hierdie studie toegepas is, was die A-B-A ontwerp wat deel uitmaak van die basiese eksperimentele ontwerpe as 'n kategorie onder enkelsistemoontwerpe. Die eerste A verteenwoordig die basislyninligting; B verteenwoordig die intervensie en die tweede A verteenwoordig die tweede basislyninligting na die intervensie. Volgens Strydom (2002:156) is daar nou twee vergelykings moontlik, naamlik tussen die eerste basislyn en die intervensie, en tussen die intervensie en die tweede basislyn.

1.9 Navorsingsprosedure en werkswyse

Die bepaalde stappe van die enkelsistemoontwerp soos deur Bloom & Fischer en ook Strydom (in Strydom, 2002:154-155) uiteengesit, kan soos volg op die navorsers se studie van toepassing gemaak word:

1.9.1 Formulerings van die probleem

Die probleem van die kliëntsistemoontwerp moet duidelik en spesifiek gedefinieer word. Die probleem wat tydens die navorsers se studie aangespreek is, was die ontoepaslike hantering van die ontwrigting op emosionele en sosiale vlak, wat dikwels by die kind plaasvind, vanweë ontoepaslike ouerskap wat meegebring word deur groter druk op die enkelouer as gevolg van 'n verandering in gesinstruktuur. Met ontoepaslike ouerskap word bedoel verminderde aandag en beheer deur die ouer.

1.9.2 Hersiening van die literatuur

Die navorser-praktisyn poog om die mees produktiewe wyse vir die hantering van die probleem te vind, wat gebaseer is op 'n studie van die relevante literatuur. Sodoende word die navorser-praktisyn op hoogte gebring ten opsigte van die mees effektiewe intervensiemetodes beskikbaar. Daar is tydens die literatuurstudie van die navorser nie bloot ondersoek ingestel na die invloed van enkelouerskap op die kind in die laat middelkinderjare nie, maar ook na die hantering van die kind se belewinge in die enkelouergesin en veral na intervensiemetodes soos gestaltpeltherapie en gestaltgroepwerk.

1.9.3 Ontwikkeling van doelstellings en doelwitte

Daar moet in twee opsigte doelstellings en doelwitte deur die navorser opgestel word. Die navorser stel in die eerste plek algemene doelstellings en spesifieke doelwitte ten einde die uitvoering van sy/haar studie te rig en in die tweede plek word spesifieke doelstellings en doelwitte vir sy/haar intervensie ontwikkel.

1.9.4 Ontwikkeling van hipoteses

Die navorser-praktisyn ontwikkel hipoteses ten opsigte van die wyses waarop sekere veranderlikes die probleem mag beïnvloed en hoe om hierdie veranderlikes of die verhouding tussen hulle, op die beste manier te verander.

1.9.5 Ontwikkeling van die ontwerp

Die ontwerp verwys na die navorser se plan vir die insameling en die analisering van die data. Dit sluit in wie die data sal insamel, van wie, waar en wanneer. Indien navorsing ook intervensiegerig is, behels die ontwerp nie bloot die plan vir die insameling van inligting oor resultate nie, maar ook die plan vir wie die intervensie gaan doen, met wie, waar en wanneer.

1.9.6 Definiëring van die afhanklike veranderlike

Die afhanklike veranderlike kan beskou word as die probleem waaraan daar gewerk moet word. Dit is die dimensie waarbinne verandering verwag word. Die afhanklike veranderlike word in operasionele terme gedefinieer en is die spesifieke, meetbare aanduidings wat die navorser in staat stel om enige veranderinge wat tydens die studie geproduseer is, te evalueer. Die afhanklike veranderlike wat in die navorser se studie

geïdentifiseer is, was 'n verandering in die kind se hantering van die negatiewe belewinge wat verband hou met die enkelouersituasie, op die emosionele en sosiale vlak. Hierdie negatiewe belewinge sluit die volgende in:

- Skuldgevoelens
- Woede
- Verwarring
- Vrees
- Beleving van ontoereikendheid
- Beleving van verlies
- Smart en depressie (Van Loggerenberg & Roets, 1993:112-114).

Toepaslike hantering word beskou as die mate waarin die kind uit die enkelouergesin in kontak is met sy/haar gevoelens ten opsigte van die enkelouersituasie; uitdrukking kan gee aan hierdie gevoelens; die gevoelens sy/haar eie kan maak en die gevoelens kan hanteer sonder om van die volgende kontakgrensversteurings gebruik te maak, naamlik projeksie, introjeksie, retroleksie, samevloeiing en defleksie. Tydens die gestaltgroepwerkprogram is die kind in 'n middestad konteks begelei tot groter bewustheid van hom/haarself en sy/haar gevoelens; die toepaslike uitdrukking van sy/haar gevoelens; die besitneming van of die neem van verantwoordelikheid vir sy/haar gevoelens; die verkryging van hanteringstrategieë om hierdie gevoelens te hanteer; die inoefening van hanteringstrategieë binne en buite die groepsituasie en selfvertroeteling.

1.9.7 Definiëring van die onafhanklike veranderlike

Die onafhanklike veranderlike is die intervensieprogram. Dit is die strategie en spesifieke tegnieke en prosedures wat die navorser-praktisyn aanwend ten einde die kliëntsisteem te verander. Die bepaalde gestaltgroepwerkprogram wat deur die navorser ontwikkel is vir die intervensie met die kind in die laat middelkinderjare binne die enkelouergesin, kan as die onafhanklike veranderlike in hierdie studie beskou word.

1.9.8 Bepaling van struikelblokke

Die navorser-praktisyn moet moontlike struikelblokke wat die voltooiing van die studie of die intervensie kan belemmer, vooraf antisipeer en beplan hoe om hulle te

vermy of te oorkom. Volgens die navorser moet daar in hierdie opsig veral aan etiese aspekte aandag gegee word. Toestemming vir die implementering van die gestaltgroepwerkprogram moet van die relevante betrokke verantwoordelike persone bekom word.

1.9.9 Basislynfase

Die basislynfase kan vergelyk word met 'n normale voorstudie. Dit behels die beplande insameling van data voordat die onafhanklike veranderlike geïmplementeer word, ten einde te verseker dat die navorser volle beheer het oor die navorsingsprojek (Vergelyk Forcese & Richer, 1973:261.) Sodra die basislyn relatief stabiel voorkom, kan die intervensiefase geïmplementeer word. Tydens die navorser se studie is die kinders se negatiewe belevinge van die enkelouersituasie en hulle hantering daarvan voor die implementering van die gestaltgroepwerkprogram, met behulp van 'n selfontwerpte vraelys gemeet. Die enkelouers het ook 'n vraelys ingevul ten einde hulle beskouing van hulle kinders se negatiewe belevinge van die enkelouersituasie en hantering daarvan, voor die implementering van die gestaltgroepwerkprogram, te meet.

1.9.10 Intervensiefase

Die beplande intervensie word tydens hierdie fase geïmplementeer. Tydens die intervensiefase word die onafhanklike veranderlike dus toegepas. Die ontwikkelde gestaltgroepwerkprogram is in die intervensiefase van die navorser se studie geïmplementeer. Die kinders se beweging deur die vyf lae van neurose, naamlik:

- die valse laag,
- die fobiese laag,
- die weerstandslaag,
- die implosiewe laag en
- die eksplosiewe laag, is tydens die intervensiefase waargeneem en het die kleiner kwalitatiewe komponent van die studie uitgemaak.

1.9.11 Analisering van die data

Met die voltooiing van die program, analiseer die navorser-praktisyn die data ten einde te bepaal of daar veranderinge in die afhanklike veranderlike was; te soek na

verhoudings tussen veranderlikes; en om te bepaal of dit die onafhanklike veranderlike was wat die afhanklike veranderlike beïnvloed het (Bloom & Fischer, 1982:18). Na die implementering van die gestaltgroepwerkprogram, het die kinders en die ouers weer dieselfde vraelys ingevul wat hulle voor die implementering van die gestaltgroepwerkprogram voltooi het, ten einde die kinders se vordering ten opsigte van hulle toepaslike hantering van die negatiewe belewinge van die enkelouersituasie, te meet.

Die kwalitatiewe data (assessering van kinderrespondente ten opsigte van projeksies; rolle in groep; beweging deur die vyf lae van Perls en kontakgrensversteurings) wat met behulp van ongestruktureerde waarneming ingesamel is, is met behulp van tabelle voorgestel.

1.9.12 Rapportering van die bevindinge

Bevindinge van die studie word aan kollegas gekommunikeer deur die skryf van 'n navorsingsverslag en die moontlike publikasie van 'n artikel oor die studie in 'n geakkrediteerde tydskrif of wetenskaplike joernaal. Dit laat die herhaling van die studie deur ander toe, ten einde die veralgemeenbaarheid van die bevindinge te bepaal; dra by tot die kumulatiewe liggaam van kennis oor die onderwerp; en mag aanleiding gee tot vrae wat as riglyne benut kan word vir ander of vir verskillende tipes van studies. Die navorser-praktisyn het ook die verantwoordelikheid om die resultate van sy/haar werk aan ander lede van die professie te kommunikeer, deur middel van formele publikasies of aanbiedings by konferensies of werksinkels. Dit stel ander professionele persone in staat om suksesvolle intervensies te benut en sodoende die effektiwiteit van hulle eie werk te bevorder. Die navorser beoog om haar navorsingsverslag aan haar kollegas werksaam met die kind in 'n middestad konteks, beskikbaar te stel vir toekomstige benutting.

Die bogenoemde stappe van die enkelsistemoontwerp kan baie nou gekoppel word aan die ses fases van intervensienavorsing waar die fases van probleemanalise en projekbeplanning, en inligtingversameling en sintese, ooreenstem met die eerste vier stappe van die enkelsistemoontwerp; die fases van ontwerp, en vroeë ontwikkeling en voortoets, ooreenstem met stappe vyf tot nege van die enkelsistemoontwerp; en die

fases van evaluasie en gevorderde ontwikkeling, en verspreiding ooreenstem met stappe 10 tot 12 van die enkelsistemoontwerp.

1.10 Voorondersoek

1.10.1 Literatuurstudie

Die voornemende navorser sal slegs in staat wees om 'n betekenisvolle navorsingstudie te onderneem indien hy/sy ten volle op datum is met die bestaande kennis oor sy/haar onderwerp (Strydom, 2002:211). Daar bestaan egter 'n wesenlike verskil tussen die literatuurstudie van die voortoets en die literatuurstudie tydens die werklike navorsingstudie. Die literatuurstudie tydens die voorstudie behels **nie** 'n studie van al die navorsing in die grootste detail nie. Die doel is eerder om die navorser te oriënteer ten opsigte van die vraag of literatuur oor die spesifieke onderwerp werklik bestaan, watter tipe literatuur dit is en of dit vrylik beskikbaar is. 'n Gedetailleerde studie van die literatuur word eers relevant tydens die hoofondersoek (Strydom in Strydom, 2002:212). 'n Deurlopende literatuurstudie is tydens die navorser se hoofondersoek onderneem.

Die literatuurstudie is verder nie bloot belangrik vir die duidelike formulering van die probleem nie, maar ook vir die uitvoering van die beplanning en implementering van die ondersoek. (Vergelyk Cilliers, 1973:133-134.) Die hoofdoel van die literatuurstudie tydens die voorstudiefase is dus die breë oriëntering van die voornemende navorser ten opsigte van sy/haar navorsing en om hom/haar waaksaam te maak ten opsigte van sekere aspekte tydens die hoofondersoek (Strydom, 2002:212).

Tydens die navorser se literatuurstudie van haar voorondersoek, het sy haarself georiënteer ten opsigte van inligting oor die volgende aspekte:

- Die emosionele en sosiale ontwikkeling van die kind in die laat middelkinderjare.
- Die invloed van enkelouerskap op die kind in die laat middelkinderjare.
- Die enkelouerkind in 'n middestad konteks.

- Terapeutiese intervensie vir die hantering van die kind se belewinge in die enkelouergesin.
- Gestaltspelterapie en gestaltgroepwerk.

Na 'n oorsigtelike verkenning van die literatuur en RGN-soektog, was daar geen aanduidings dat 'n navorsingstudie oor die bemagtiging van die enkelouerkind in die laat middelkinderjare in 'n middestad konteks, met die hantering van die enkelouersituasie deur gestaltgroepwerk, reeds onderneem is nie. Dit was slegs die navorser se eie titel van haar navorsingstudie vir haar meestersgraad, naamlik "Gestaltgroepwerk met die middestadkind in die middelkinderjare na egskeiding van die ouers", wat op die RGN-uitdruk voorgekom het. Laasgenoemde navorsingstudie het verskil van die navorser se huidige studie in die opsig dat daar nou op respondente afkomstig uit enkelouergesinne, hetsy as gevolg van dood, egskeiding of vervreemding, gefokus is en nie bloot op egskeiding nie. 'n Gestaltgroepwerkprogram is ook nou vir die bemagtiging van die enkelouerkind in 'n middestad konteks ontwikkel, wat nie die geval in die vorige studie was nie.

Die navorsingstudie is hoofsaaklik vanuit die gestaltbenadering as teoretiese raamwerk onderneem. Die model van Oaklander (1988:53-56) is onder andere tydens die groepwerksessies van die gestaltgroepwerkprogram toegepas, ten einde die respondente in kontak te bring met hulle gevoelens en behoeftes ten opsigte van die enkelouersituasie. Aspekte van die sisteemteoretiese- en persoonsgesentreerde benaderings, het egter ook 'n rol gespeel tydens die implementering van die program, aangesien die ouers van die respondente ook by die navorsing betrek is en die ander sisteme waarvan die respondente deel is, soos die klas en maats, in ag geneem is. Daar is aan die ouers geleentheid gebied om hulle kinders se hantering van hulle negatiewe belewinge van die enkelouersituasie, voor en na die implementering van die gestaltgroepwerkprogram, met behulp van 'n vraelys te meet. Die ouers het ook tydens die implementering van die gestaltgroepwerkprogram vir twee groepwerksessies bymekaargekom ten einde ouerbegeleiding te ontvang. Die proses van verandering wat in die kinders plaasgevind het, is sodoende by die huis versterk. Daar is verder van individualisering, warmte, empatie en respek vir elke respondent

en sy/haar unieke situasie, wat eie is aan die persoonsgesentreerde benadering, gebruik gemaak.

1.10.2 Konsultasie met kundiges

‘n Literatuurstudie is gewoonlik nie voldoende vir die suksesvolle praktiese uitvoering van die navorsingsprojek nie. Dit is nodig om kundiges in die veld waarbinne die ondersoek onderneem sal word, te raadpleeg ten einde die uiteindelijke uitvoering van die studie te vergemaklik. Die benutting van kundiges kan daartoe bydra om die probleem duideliker uit te lig en om waardevolle inligting ten opsigte van die meer tegniese en praktiese aspekte van die voornemende navorsingstudie te bekom (Cilliers, 1973:136). Strydom (2002:213) toon egter aan dat dit belangrik is dat voornemende navorsers reeds hulle idees in plek sal hê en ‘n groot stuk met hulle literatuurstudie gevorder het, voordat hulle kundiges raadpleeg. Die rede hiervoor is dat kundiges navorsers kan verwar met te veel idees vir die navorsingsprojek en kan poog om hulle eie idees en moontlike onderwerpe op die navorser af te dwing.

Die navorser was op ‘n voltydse basis werksaam by die Middestad Trauma Terapiesentrum wat terapeutiese dienste aan vier verskillende skole lewer. Me Retha Badenhorst, bestuurder van die sentrum en maatskaplike werker, is as kundige ten opsigte van die praktiese uitvoering van die navorsingsprojek geraadpleeg en was ook die navorser se medeterapeut tydens die implementering van die voorstudie van die gestaltgroepwerkprogram. Me Illana Karam, maatskaplike werker by die terapisentrum, was die navorser se medeterapeut tydens die implementering van die hoofondersoek van die gestaltgroepwerkprogram.

Me Mattie Van der Westhuizen, spelterapeut, is ten opsigte van haar kundigheid van speltherapie vanuit die gestaltbenadering geraadpleeg en Dr. Gerna Wessels, praktiese dosent aan die Departement Maatskaplike Werk, Universiteit van Pretoria, is ten opsigte van die praktiese implementering van die navorsingsprojek, geraadpleeg.

1.10.3 Uitvoerbaarheid van die ondersoek

Die beoogde navorsingstudie moet prakties uitgevoer kan word in die praktyk. Toestemming vir die navorsingsprojek is bekom van die Gauteng Departement van Onderwys en van me Retha Badenhorst, bestuurder van die Middestad Trauma Terapiesentrum.

Voor die implementering van die gestaltgroepwerkprogram, is die respondente geselekteer en is die skriftelike toestemming van die ouers bekom. Die ouers is betrek by die evaluering van hulle kinders voor die aanvang van die groepwerksessies en na die voltooiing van die reeks groepwerksessies. Tydens die implementering van die gestaltgroepwerkprogram, het die ouers self vir twee groepwerksessies bymekaargekom om ouerleiding ten opsigte van die proses van verandering wat in hulle kinders plaasvind, te ontvang. Die twee sessies van ouerbegeleiding het 'n deel van die intervensieproses tydens die gestaltgroepwerkprogram uitgemaak.

Die groepwerksessies van die respondente het eenmaal per week plaasgevind, terwyl die ouers na elke derde groepwerksessie met die kinders, as 'n groep bymekaargekom het. 'n Terapielokaal by die betrokke skool is vir die aanbieding van die gestaltgroepwerkprogram benut. 'n Medeterapeut was die navorser behulpsaam tydens die gestaltgroepwerksessies. Die konfidensialiteit van die respondente en hulle ouers is verseker.

1.10.4 Toetsing van die vraelys

Die navorser moet sy/haar meetinstrument toets en verander soos nodig, ten einde geldige en betroubare resultate te bekom. Strydom (1998:182) verduidelik dat dit die blootstelling van 'n paar gevalle aan dieselfde prosedures soos beplan vir die hoofondersoek, impliseer. Die navorser het die gestaltgroepwerkprogram tesame met die nodige vraelyste vir die kinders en die ouers voor en na die afloop van die reeks groepwerksessies, met 'n kleiner groep van vier vroulike respondente geïmplementeer, voordat die werklike hoofondersoek uitgevoer is. Die gestaltgroepwerkprogram is dus eers op 'n kleiner skaal uitgevoer, ten einde die vraelyste en die tegnieke te verbeter. Die vraelyste en tegnieke wat tydens die

gestaltgroepwerkprogram toegepas is, is ook vooraf met die genoemde kundiges bespreek.

Geen veranderinge is aan die vraelyste aangebring nie. Enkele aktiwiteite en tegnieke is egter by sommige groepwerksessies in die program bygevoeg. Hierdie veranderinge kan soos volg uiteengesit word:

Elke groepwerksessie begin met “rondtes” waartydens elke groeplid die geleentheid kry om dit wat goed en dit wat sleg was van hulle week met die res van die groep te deel. ‘n Praathoud word omgestuur ten einde elke groeplid in staat te stel om te praat sonder om onderbreek te word. Aan die einde van ‘n groepwerksessie, tydens sluiting, kry elke groeplid die geleentheid om aan te toon, wat vir hulle lekker en wat vir hulle sleg was van die betrokke groepwerksessie.

Die volgende doelwitte is bygevoeg tot enkele groepwerksessies tydens die voorondersoek: (Die volledige en verfynde gestaltgroepwerkprogram word in hoofstuk 6 bespreek)

Groepwerksessie 1

- Om die groeplede se insig in hulle eie funksionering te verhoog deur hulle te vra waarom hulle dink hulle hier is.
- Om groepkohesie te bevorder deur aan die groeplede die geleentheid te bied om saam ‘n groepnaam uit te dink.

Groepwerksessie 3

- Om groeplede te bemagtig tot die hantering van negatiewe gevoelens en tot ontspanning deur hulle op ‘n fantasievlug na die berge en woude te neem.

Groepwerksessie 4

- Om insig by die groeplede te ontwikkel ten opsigte van die problematiese dinamika tussen ‘n man en ‘n vrou tydens egskeiding deur met behulp van ‘n visuele voorstelling aan die groeplede te verduidelik hoe opgehoopde bakstene (as

‘n metafoor vir onuitgesorteerde probleme) mettertyd ‘n muur tussen ouers vorm wanneer die probleme tussen hulle nooit uitgesorteer word nie.

- Insigontwikkeling in die persoonlike probleme van die afwesige ouer deur elke groeplid hierdie ouer te laat teken en die positiewe en negatiewe eienskappe van die ouer weerskante van die tekening te laat neerskryf.

Groepwerksessie 5

- Om die groeplede se kontakmaking met hulle gevoelens en behoeftes rondom die enkelouersituasie te verhoog deur weer aan die groeplede die geleentheid te bied om hulle harte met pastelle te teken ten einde uit te beeld hoe hulle daarvoor voel dat hulle ouers nie meer bymekaar is nie.
- Om die verwerking en hantering van gevoelens en behoeftes ten opsigte van die enkelouersituasie te bevorder deur die generering van hanteringstrategieë om hulle harte beter te laat voel.

Groepwerksessie 6

- Om met behulp van die gesamentlike lees van die volgende boek: Menendez-Aponte, E. 2001. **Wat as ... Ma en Pa skei?** Afrikaanse uitgawe. Wellington: Lux Verbi.BM, groter insig in en ‘n breër en meer objektiewe perspektief ten opsigte van die groeplede se eie enkelouersituasie by die groeplede tuis te bring.

Groepwerksessie 7

- Om ‘n toekomspektief by die groeplede te vestig deur hulle na foto’s in tydskrifte te laat soek wat uitbeeld hoe hulle graag eendag tussen mense wil wees en hulle te laat dink oor dit wat hulle moet doen ten einde daarby uit te kom.
- Om die groeplede se benutting van hanteringstrategieë vir gevoelens en behoeftes te eksploreer deur die hersiening van hanteringstrategieë wat tydens die groepsessies hanteer is, naamlik:
 - * Om te praat met mense wie jy kan vertrou.
 - * Om dinge te doen wat vir jou lekker is (selfvertroeteling).
 - * Om in jou gedagtes na jou veilige plek te gaan.
- Om die groeplede se benutting van hanteringstrategieë te eksploreer deur terugvoer van die groeplede te ontvang ten opsigte van hulle toepassing van

die hanteringstrategieë buite die groepsituasie.

- Om die groeplede finaal voor te berei op afsluiting tydens die volgende groepwerksessie deur hulle daaraan te herinner dat dieselfde vraelyste as aan die begin van die gestaltgroepwerkprogram weer ingevul sal word en deur die gesamentlike beplanning van die afsluitingspartytjie.

Groepwerksessie 8

- Om die groeplede se verwerking en hantering van die enkelouersituasie te meet deur aan elke groeplid die geleentheid te bied om weer dieselfde vraelys as tydens groepwerksessie 1, in te vul.
- Om die “self” van die groeplede verder te versterk en die gestaltgroepwerkprogram sinvol af te sluit deur aan die groeplede die geleentheid te bied om te praat oor daardie dele in die gestaltgroepwerkprogram waarvan hulle gehou het en daardie dele waarvan hulle nie gehou het nie.
- Om deur die hou van ‘n afsluitingspartytjie die groeplede in staat te stel om op ‘n aangename wyse met die gestaltgroepwerkprogram af te sluit.

Tydens die gestaltgroepwerkprogram het die enkelouers twee maal, na elke derde groepwerksessie met hulle kinders, as ‘n groep vergader. Tydens hierdie groepwerksessies het hulle terugvoer ontvang van aspekte wat met hulle kinders deurgewerk is, en nog deurgewerk gaan word. Die ouers is aangemoedig om die hanteringstrategieë vir gevoelens, wat vir hulle kinders tydens die groepwerksessies geleer is, by die huis te versterk. Die enkelouers se eie gevoelens en behoeftes rondom hulle verhouding met hulle kinders en gewese eggenoot(e) is ook tydens hierdie sessies bespreek.

Die gestaltgroepwerkprogram is afgesluit met ‘n gesamentlike sessie met die groeplede en hulle enkelouers. Tydens hierdie sessie het die groeplede elkeen individueel met hulle ouer gaan sit en neergeskryf wat die gestaltgroepwerkprogram vir hulle beteken het. Eerlikheid is deur die terapeute aangemoedig. Hierna is enige verdere gevoelens en behoeftes ten opsigte van die enkelouersituasie met die terapeute bespreek.

1.11 Omskrywing van universum, afbakening van steekproef en wyse van steekproefneming

‘n Onderskeid kan getref word tussen die terme universum en populasie. Arkava & Lane (1983:27) toon aan dat die universum na al die potensiële subjekte wat oor die eienskappe beskik waarin die navorser geïnteresseerd is, verwys. Die term populasie stel perke op die studie-eenhede. Populasie verwys na die individue in die universum wat oor spesifieke karaktereenskappe beskik. Babbie (1998:109) omskryf die populasie vir ‘n studie as daardie groep mense van wie daar gevolgtrekkings gemaak word. Grinnell & Williams (1990:118) definieer populasie as die totaliteit van persone of objekte waarmee die studie gemoeid is. Dit is vanuit hierdie omskrywings duidelik dat ‘n populasie ‘n meer afgebakende groep mense vir ‘n spesifieke studie, insluit. Vir die doeleindes van die navorser se studie is die populasie omskryf as die totale aantal kinders tussen die ouderdomme van nege en twaalf jaar, wat in enkelouergesinne lewe en in ‘n dubbelmedium laerskool in die middestadomgewing van Pretoria ingeskryf is.

‘n Steekproef is volgens Arkava & Lane (1983:27) daardie element van die populasie wat oorweeg word vir werklike insluiting in die studie. Dit kan ook beskou word as ‘n substel van metings wat geneem word van ‘n populasie waarin die navorser belangstel. Die steekproef word bestudeer in ‘n poging om die populasie waaruit die steekproef geselekteer is, te verstaan (Strydom & Venter, 2002:199).

Tydens die navorser se studie is daar van nie-waarskynlikheidsteekproefneming en spesifiek doelgerigte steekproefneming gebruik gemaak. Volgens Singleton, Straits, Straits & McAllister (1988:153) is ‘n doelgerigte steekproef totaal gebaseer op die oordeel van die navorser, aangesien die steekproef saamgestel is uit elemente wat die mees verteenwoordigende of tipiese eienskappe van die populasie bevat. Die steekproef van hierdie studie het sewe kinders van een geslag ingesluit, aangesien die kind in die middelkinderjare verkies om met lede van sy/haar eie geslag te speel. (Vergelyk O’Connor, 2000:417.) Die kinders het vir agt groepwerksessies in totaal bymekaargekom. Groepwerksessies het op ‘n weeklikse basis plaasgevind.

Die terapeute werksaam by die Middestad Trauma Terapiesentrum en onderwysers, was die navorser behulpsaam tydens die seleksie van die steekproef. Die kriteria vir seleksie was soos volg:

- Respondente moes tussen nege en twaalf jaar oud wees.
- Respondente moes by 'n skool in die middestadomgewing ingeskryf wees waar terapeutiese dienste deur die Middestad Trauma Terapiesentrum gelewer word.
- Respondente moes tydens die uitvoering van die studie in 'n enkelouergesin woon, hetsy as gevolg van egskeiding, vervreemding of dood.
- Respondente moes almal óf Engels- óf Afrikaanssprekend van enige ras, wees.
- Respondente moes aan dieselfde geslag behoort.

1.12 Etiese aspekte

Tydens die uitvoering van 'n navorsingstudie is dit noodsaaklik dat etiese aspekte gedurende die navorser se interaksie met sy/haar respondente in ag geneem word, ten einde die respondente en die navorser se integriteit te beskerm. Strydom (2002:63) beskou etiek as 'n groep morele beginsels wat deur 'n individu of groep voorgestel word en gevolglik wyd aanvaar word. Dit bied reëls en gedragsverwagtinge ten opsigte van die mees korrekte optrede teenoor eksperimentele subjekte en respondente, werkgewers, borge, ander navorsers, assistente en studente. Die volgende etiese aspekte soos uiteengesit deur Strydom (2002:64-73) was van toepassing op die navorser se studie:

1.12.1 Skade aan eksperimentele subjekte en/of respondente

Die navorser is eties verplig om die aard van die navorsing te verander, eerder as om sy/haar respondente bloot te stel aan die geringste moontlikheid van fisiese en/of emosionele skade waarvan die navorser bewus mag wees. Die feit dat negatiewe gedrag van die verlede herroep mag word tydens die ondersoek kan hernude skade aanrig. Om hierdie rede moet die navorser oor sterk wetenskaplike gronde beskik indien hy/sy sensitiewe en persoonlike inligting van die subjekte bekom (Strydom, 2002:64-65).

Tydens die intervensiënavorsing van die navorser, is die respondente begelei tot die uitdrukking van hulle emosies rondom hulle belewing van die enkelouersituasie. Hierdie gevoelens is tydens die groepwerksessies hanteer met behulp van bepaalde gestaltgroepwerktegnieke.

1.12.2 Ingeligte toestemming

Ingeligte toestemming kan omskryf word as die inwilliging van die respondente om betrokke te wees by die navorsingstudie, nadat hulle ten volle ingelig is ten opsigte van die prosedures en verbandhoudende gevare en voordele (Corey, Schneider Corey & Callanan, 1993:229).

Ingeligte toestemming vir deelname aan die gestaltgroepwerkprogram is skriftelik van die ouers van die respondente bekom. 'n Kort beskrywing van sowel die aard van die intervensië, as die doelstellings en doelwitte van die navorsingsprojek is in die toestemmingsbrief aan die ouers vervat. Die respondente is voorberei vir deelname aan die groep en toegelaat om self te besluit of hulle wil deelneem of nie.

1.12.3 Inbreuk op privaatheid

Die konfidensialiteit van die respondente is verseker deur nie die respondente se ware identiteit in die finale navorsingsverslag bekend te maak nie. Slegs die navorser en medeterapeut is bewus van die identiteit van die respondente. (Vergelyk Dane, 1990:51 .)

1.12.4 Aksies en bevoegdheid van navorsers

Navorsers is eties verplig om te verseker dat hulle bevoeg is en oor die vaardigheid beskik om die ondersoek wat hulle in gedagte het, uit te voer (Strydom, 2002:69). Die navorser het reeds tydens haar meestersgraadstudies gestaltgroepwerk met die middestadkind in die middelkinderjare binne 'n egskeidingsituasie, as 'n oorhoofse kwalitatiewe navorsingsprojek, geïmplementeer. Sy was ook betrokke by terapeutiese dienslewering aan kinders in die middestadomgewing. Haar praktiese ondervinding in haar werk met die kind in 'n middestad konteks, en vorige ondervinding met 'n soortgelyke navorsingsprojek, het 'n belangrike bydrae gelewer tot haar kennisbasis in hierdie area.

1.12.5 Samewerking met medewerkers

Die aandag wat bestee word aan die samewerking en bystand van ander is baie belangrik ten einde te verseker dat elke projek op 'n eties korrekte wyse uitgevoer word. Indien kollegas op 'n formele of informele wyse betrokke is by die projek, is 'n duidelike kontrak tussen die partye verkieslik, aangesien elke party dan weet wat die ander se bydrae behels (Strydom, 2002:71). Die navorser het voor die implementering van die gestaltgroepwerkprogram 'n mondelinge ooreenkoms met die Middestad Trauma Terapiesentrum aangegaan ten opsigte van die betrokkenheid van 'n medeterapeut. Die medeterapeut het die navorser bygestaan ten opsigte van die eksplorering en hantering van gevoelens en die handhawing van dissipline tydens die groepwerksessies, terwyl die terapiesentrum die implementering van die gestaltgroepwerkprogram as 'n opleidingsgeleentheid kon benut.

1.12.6 Besikbaarstelling of publikasie van die bevindinge

Volgens Strydom (2002:72) behoort die beskikbaarstelling van bevindinge op so 'n wyse plaas te vind dat benutting deur ander daardeur aangemoedig word, aangesien dit die uiteindelijke doel van enige navorsingsprojek is. Die finale navorsingsverslag sal aan die terapeute by die Middestad Trauma Terapiesentrum beskikbaar gestel word, sodat die ontwikkelde en getoetste gestaltgroepwerkprogram benut kan word met ander kinders wat hulleself in enkelouersituasies bevind. 'n Kopie van die navorsingsverslag sal ook aan die Gauteng Departement van Onderwys voorsien word.

Dit is verder volgens Strydom (2002:72) belangrik dat subjekte op 'n objektiewe wyse ingelig behoort te word ten opsigte van die bevindinge, sonder om te veel besonderhede te verstrek of inbreuk te maak op die beginsel van konfidensialiteit. Dit is 'n vorm van erkenning en dankbaarheid aan die gemeenskap vir hulle deelname. Die navorser het tydens die groepwerksessies met die ouers van die respondente, terugvoer gegee ten opsigte van aspekte wat tydens groepwerksessies met hulle kinders aangespreek is, sodat die inoefening van nuwe hanteringstrategieë buite die groepsituasie kon voortgaan. Na die totale gestaltgroepwerkprogram is die ouers die geleentheid gebied om enige verandering in hulle kinders met behulp van die ouervraelys te evalueer en terugvoer te gee oor vordering of geen vordering wat plaasgevind het na hulle kinders se deelname aan die gestaltgroepwerkprogram.

1.12.7 Herstel van subjekte of respondente

Terminering en onttrekking van die terapie moet met groot sensitiwiteit hanteer word in gevalle waar subjekte by die terapeutiese aspek van die navorsing baatgevind het (Strydom, 2002:73). Die respondente is vroegtydig voorberei op terminering en hulle gevoelens ten opsigte van terminering is in die groep hanteer. 'n Afsluitingspartytjie is na afloop van die gestaltgroepwerkprogram saam met die respondente gehou. Indien daar 'n behoefte was aan verdere individuele terapie, is die kinders en ouers verwys vir bykomende terapeutiese dienste na die gestaltgroepwerkprogram.

1.13 Leemtes van die studie

Die navorser kon die volgende leemtes in haar navorsingstudie identifiseer:

- Weens die omvang van die navorsingsprojek en die primêre fokus van die studie op die kind in die enkelouergesin, is daar minder aandag aan ouerleiding binne groepverband geskenk tydens die gestaltgroepwerkprogram. Enige verdere behoefte aan ouerleiding is egter wel aangespreek tydens die laaste gesamentlike sessie met die kinderrespondente en hulle enkelouers. 'n Gesamentlike navorsingsprojek deur twee navorsers, waartydens 'n gestaltgroepwerkprogram vir die enkelouer en 'n gestaltgroepwerkprogram vir die enkelouerkind aangebied word, word sterk aanbeveel.
- Dit was nie vir al die betrokke enkelouers altyd moontlik om die enkelouergroepwerksessies by te woon nie. Sommige enkelouers het om hierdie rede nie waardevolle terugvoer ten opsigte van die gestaltgroepwerksessies met hulle kinders ontvang nie. Werksverpligtinge, vervoerprobleme en eie emosionele probleme kan as moontlike redes vir die afwesigheid by groepwerksessies aangevoer word. Indien daar 'n gestaltgroepwerkprogram tydens 'n gesamentlike navorsingsprojek vir die enkelouers aangebied word, moet dit verkieslik na-ure geskied.
- Die bevindinge van die navorsing kan nie veralgemeen word na die populasie van enkelouerkinders in hulle laat middelkinderjare in 'n middestad konteks nie, aangesien daar slegs sewe kinderrespondente met hulle enkelouers tydens die hoofondersoek betrek is. Die rede vir die klein aantal respondente is dat

die betrekking van meer respondente by die groep, afbreuk sou doen aan die waarde van die gestaltgroepwerkprogram vir elke individuele respondent. In die literatuur oor groepintervensie word sewe groeplede as die ideale getal groeplede beskou (Garvin en Yalom in Toseland & Rivas, 2001:171). Oaklander (1999:172) is van mening dat 'n groep van ses tot agt kinders wat oor die ouderdom van agt jaar is, 'n geskikte grootte is. Die rede hiervoor is dat daar tydens 'n gestaltgroep op elke kind se proses gefokus word, ten einde by sy/haar voorgrondbehoefte en gevoelens uit te kom. Die aanbeveling kan gemaak word dat die gestaltgroepwerkprogram met nog 'n groep van sewe enkelouerkinders in hulle laat middelkinderjare geïmplementeer en geëvalueer word. Dit was egter nie die doel met hierdie studie nie, weens die groot omvang van die analisering en interpretering van die kwantitatiewe en kwalitatiewe bevindings.

- 'n Groep van vier dogters in die laat middelkinderjare en hulle enkelouers is tydens die voorondersoek by die gestaltgroepwerkprogram ingeskakel, terwyl 'n groep van sewe seuns in die laat middelkinderjare en hulle enkelouers tydens die hoofondersoek by die gestaltgroepwerkprogram ingeskakel is. Die groep seuns was meer spontaan in hulle benutting van die gestaltgroepwerktegnieke binne groepverband as die groep dogters. Daar is in die voorondersoek van dogters en in die hoofondersoek van seuns gebruik gemaak, weens die praktiese beskikbaarheid van die respondente.
- Tydens die laaste drie groepwerksessies van die gestaltgroepwerkprogram was dit vir sommige groeplede moeilik om stil te sit en te konsentreer. Hierdie leemte sou in soortgelyke toekomstige programme vermy kon word deur gedramatiseerde spel tydens die biblioterapiesessie en fisiese groepaktiwiteite aan die begin van of geïnkorporeer tydens die betrokke groepwerksessies. Groepspeletjies soos om 'n hoepel om te stuur terwyl almal in 'n sirkel staan en hande vashou, sou onder andere vir hierdie doeleinde benut kon word. Daar sal egter meer tyd vir so 'n aktiwiteit tydens 'n groepwerksessie toegelaat moet word, wat nie altyd toelaatbaar binne 'n skoolprogram is nie. Die groepwerksessies het tydens die navorsingsprojek na tweede pouse tydens die aktiwiteitsperiode plaasgevind. Die groeplede het dus wel die geleentheid gehad om te speel voor die aanvang van die groepwerksessies. Die

groepwerksessies het nie na skoolure plaasgevind nie, ten einde die bywoning van die groeplede te verseker.

1.14 Definisies van hoofkonsepte

1.14.1 Speltherapie

Kinders is gewoonlik nie in staat om hulle behoeftes en probleme direk te verbaliseer soos in die geval van volwassenes nie. Hulle sal eerder van spel gebruik maak om dit wat hulle waarneem en ervaar, te verwerk. Spel is dus eerder die kind se natuurlike medium van kommunikasie en interaksie met sy/haar wêreld as gesproke taal. Volgens Axline (1989:8) is speltherapie gebaseer op die feit dat spel die kind se natuurlike medium van selfuitdrukking is. Dit is 'n geleentheid wat aan die kind gebied word om sy/haar gevoelens en probleme uit te speel soos in sekere tipe volwasse terapieë waar 'n individu net praat oor sy/haar probleme (Axline, 1989:8). Landreth (1991:14) definieer speltherapie as 'n dinamiese interpersoonlike verhouding tussen 'n kind en 'n terapeut wat opgelei is in speltherapie prosedures, wat spesifieke spelmateriale voorsien en die ontwikkeling van 'n veilige verhouding waarbinne die kind hom/haarself ten volle kan uitdruk en die self kan eksploreer, fasiliteer.

1.14.2 Gestaltterapie

Gestaltterapie is oorspronklik ontwikkel deur Frederick en Laura Perls. Dit behels basies 'n fenomenologiese, prosesgeoriënteerde terapie wat gemoeid is met die gesonde funksionering van die individu ten opsigte van sintuie, liggaam, emosies en intellek (Latner; Perls; Perls; Hefferline; en Goodman in Oaklander, 1999:162). Volgens Yontef (1993:129) is die doel van gestaltterapie dat kliënte bewus word van wat hulle doen, hoe hulle dit doen en hoe hulle hulleself kan verander en terselfdertyd leer om hulleself te aanvaar en van waarde te ag. Yontef (1993:150) toon verder aan dat gestaltterapie probleemoplossing fasiliteer deur middel van verhoogde selfregulasie en selfondersteuning deur die kliënt.

Tydens gestaltspeltherapie word die kind met behulp van verskeie vorme van spel soos gedramatiseerde spel, skeppende spel, bibliospel en metafoor, begelei tot 'n groter bewustheid van sy/haar behoeftes en gevoelens; om verantwoordelikheid te neem vir

hierdie gevoelens en behoeftes en om hulle gedrag te verander deur met beter hanteringstrategieë te eksperimenteer. (Vergelyk Schoeman, 1999:109-112 & 94.)

1.14.3 Gestaltgroepwerk

Die aanwending van gestaltpeltherapie tegnieke binne 'n groepterapeutiese konteks, kan beskou word as gestaltgroepwerk. Oaklander (1999:165) toon aan dat die groep 'n klein geïsoleerde wêreld is waarbinne teenwoordige gedrag ervaar kan word en nuwe gedrag getoets kan word. Die kind se wyse van wees in die groep en hoe hierdie gedrag die ander positief of negatief beïnvloed, word duidelik sigbaar binne groepverband (Oaklander, 1999:165). O'Connor (2000:411) fokus op die sosiale waarde van groepintervensie deur aan te toon dat die doel van groepintervensie met kinders is om die kind op 'n vlak van funksionele ontwikkeling te bring, wat in lyn is met sy/haar biologiese ontwikkeling. Groeispeltherapie fokus veral op die veralgemening van die kind se individuele vermoëns na sy/haar interaksie met die portuurgroep (O'Connor, 2000:411). Binne 'n gestaltgroep word die kind dus nie bloot begelei tot groter kontak met die self en gevolglik verhoogde selfregulering nie, maar ook tot verbeterde interaksie met portuurgroeplede.

1.14.4 Middelkinderjare en laat middelkinderjare

Die tydperk tussen die sesde en twaalfde lewensjare staan volgens Louw, *et al.* (1998:322) algemeen bekend as die middelkinderjare. Die middelkinderjare kan verdeel word in die vroeë middelkinderjare (ses tot agt jaar) en die laat middelkinderjare (nege tot twaalf of dertien jaar). (Vergelyk Kelly & Wallerstein, 1980:65-71.) Die ontwikkeling tydens die middelkinderjare en veral die kinders se blootstelling aan nuwe en 'n verskeidenheid ervarings, berei die kind voor vir die aanpassings en die uitdagings van die adolessente jare wat gaan volg (Louw, *et al.* 1998:322). Pretorius (1994:97) sluit hierby aan wanneer hy aantoon dat die laerskooltydperk deur drie uitwaartse dryf- en groeibewegings gekenmerk word, naamlik:

- die sosiale beweeg uit die gesin na die portuurgroep toe;
- die fisiese beweeg na die wêreld van spel en arbeid (wat neuromuskulêre vaardighede vereis); en

- die psigiese beweeg na die wêreld van volwasse konsepte, logika, simboliek en kommunikasie.

Teen die einde van hierdie tydperk het elke kind sy eie besondere styl en vlak met betrekking tot hierdie drie areas verwerf (Pretorius, 1994:97).

Dit blyk dat die klem in die middelkinderjare val op die interpersoonlike interaksie van die kind en die leergeleentede wat dit aan die kind bied. Groepintervensie met die kind in die laat middelkinderjare bied aan die kind die ideale geleentheid tot selfontdekking en die verbetering van interpersoonlike vaardighede.

1.14.5 Enkelouergesin

Enkelouergesinne verwys na die situasie wat ontstaan wanneer die vader of die moeder nie teenwoordig is nie, weens faktore soos egskeiding, verlating of die dood. Die grootste oorsaak van enkelouergesinne is egskeiding en die meeste enkelouergesinne het die moeder as enkelouer (Louw, *et al.* 1998:357-358). Naudé (in Snyman & Le Roux, 1993:88-89) verdeel enkelouerskap in die volgende kategorieë, naamlik:

- 'n weduwee of wewenaar;
- 'n geskeide man of vrou;
- 'n ongehude moeder;
- die man/vrou wat van sy/haar eggenoot/e vervreemd is;
- ongetroude man/vrou wat 'n kind aangeneem het; en
- die ouer wie se man/vrou langdurig afwesig van die huis is weens werk of ander verpligtinge.

Ongeag die rede vir die totstandkoming van die enkelouergesin, is dit geen maklike taak om 'n enkelouer in 'n samelewing wat gekenmerk word deur 'n gejaagde lewenstyl, te wees nie.

1.14.6 Kind in 'n middestad konteks

Die kind in 'n middestad konteks kan omskryf word as 'n individu onder die ouderdom van 18 jaar wat in die middestadomgewing grootword. Badenhorst (2001) toon aan dat dit 'n kind is wat min stimulasie en min aandag tuis ontvang, aan min fisiese aktiwiteit blootgestel is en wie se ouers laat by die huis kom. Hierdie kinders is

dikwels blootgestel aan gesinsgeweld, asook aan fisiese, seksuele en emosionele misbruik.

Enkelouerskap kan daartoe aanleiding gee dat die gesin vanweë 'n verlies aan finansiële hulpbronne in 'n woonstel in 'n ongunstige omgewing moet intrek. McLanahan & Sandefur (1994:78) toon aan dat kinders uit enkelouergesinne op verskeie maniere benadeel word ten opsigte van hulle toegang tot gemeenskapshulpbronne. Hulle is meer geneig om in ongunstige woonbuurtes te woon, om te assosieer met vriende wat negatiewe houdings teenoor die skool het, en om van blyplek te verander (McLanahan & Sandefur, 1994:78).

Baie van hierdie kinders kan ook as milieu-/omgewingsgestremd beskou word. Die Nuwe Woordeboek vir Maatskaplike Werk (1995:45) definieer omgewingsgestremdheid as die “uitwerking van ontoereikende politieke, ekonomiese of ander sisteme op die groei en ontwikkeling van die individu, gesin en gemeenskap”.

1.15 Indeling van navorsingsverslag

Die navorsingsverslag is soos volg ingedeel:

Hoofstuk 1: Algemene Inleiding

Hoofstuk 2: Die invloed van enkelouerskap op die kind in die laat middelkinderjare en terapeutiese intervensie met die kind in die enkelouergesin.

Hoofstuk 3: Gestaltspelterapie en gestaltgroepwerk.

Hoofstuk 4: Empiriese studie

Deel I: Interpretasie van bevindinge vanuit die kwantitatiewe benadering

Hoofstuk 5: Empiriese studie

Deel II: Interpretasie van bevindinge vanuit die kwalitatiewe benadering

Deel III: Integrasie van bevindinge vanuit die kwantitatiewe en kwalitatiewe benaderings

Hoofstuk 6: 'n Gestaltgroepwerkprogram vir die enkelouerkind in die laat middelkinderjare in 'n middestad konteks

Hoofstuk 7: Algemene samevatting, gevolgtrekkings en aanbevelings.

1.16 Samevatting

- In hierdie hoofstuk is 'n globale oorsig van die navorsingstudie verskaf. Die tendens van enkelouerskap en die probleme waarmee enkelouergesinne gekonfronteer word, is in die inleiding tot hierdie hoofstuk bespreek.
- Dit is tydens die motivering vir die keuse van die onderwerp duidelik gestel dat die navorser deur middel van haar studie ondersoek wou instel na die bruikbaarheid van 'n gestaltgroepwerkprogram in die bemagtiging van die enkelouerkind in 'n middestad konteks om sy/haar negatiewe belewinge wat verband hou met die enkelouersituasie, op toepaslike wyses te hanteer.
- Die probleem is hierna formeel geformuleer as die emosionele en sosiale ontwrigting wat dikwels by die enkelouerkind plaasvind vanweë ontoepaslike ouerskap wat meegebring word deur groter druk op die enkelouer as gevolg van 'n verandering in gesinstruktuur.
- Die doelstelling van die studie hou verband met die voorafgaande en is soos volg uiteengesit: Om die kind in die laat middelkinderjare in 'n middestad konteks, deur middel van gestaltgroepwerk te bemagtig om die negatiewe belewinge wat verband hou met die enkelouersituasie op toepaslike wyses te hanteer. Doelwitte is gestel ten einde die doelstelling te bereik.
- Die volgende hipotese is na aanleiding van die doelstelling van die navorsingstudie gestel: Indien die enkelouerkind in die laat middelkinderjare in 'n middestad konteks, inskakel by 'n gestaltgroepwerkprogram, dan sal die kind bemagtig word om sy/haar negatiewe belewinge wat verband hou met die enkelouersituasie op toepaslike wyses te hanteer.
- Daar is verder gefokus op die gekombineerde kwalitatiewe-kwantitatiewe navorsingsbenadering waaruit hierdie navorsingstudie onderneem is, met spesifieke verwysing na die dominante-minder-dominante model van Creswell. Die navorsingstudie is hoofsaaklik vanuit die kwantitatiewe benadering onderneem, terwyl die kwalitatiewe benadering 'n kleiner deel van die studie uitgemaak het.

- Intervensienavorsing is as die soort navorsing geïdentifiseer en bespreek, terwyl die enkelsisteemontwerp as die navorsingsontwerp vir die studie geïdentifiseer is.
- Die onderskeie stappe van die enkelsisteemontwerp is as die navorsingsprosedure en werkswyse uiteengesit en bespreek.
- Die voorondersoek is bespreek in terme van die literatuurstudie; die konsultasie met kundiges; die uitvoerbaarheid van die ondersoek en die toetsing van die vraelys.
- Die populasie van hierdie studie is omskryf as die totale aantal kinders tussen die ouderdomme van nege en twaalf jaar, wat in enkelouergesinne lewe en in 'n dubbelmedium laerskool in die middestadomgewing van Pretoria ingeskryf is. Nie-waarskynlikheidsteekproefneming met spesifieke verwysing na doelgerigte steekproefneming is in die studie benut.
- Die volgende etiese aspekte is in die navorsingstudie in ag geneem en toegepas: Skade aan respondente; ingeligte toestemming; inbreuk op privaatheid; aksies en bevoegdheid van navorsers; samewerking met medewerkers; beskikbaarstelling of publikasie van die bevindinge; en die herstel van die respondente.
- Die leemtes van die navorsingstudie; die definisies van die hoofkonsepte, naamlik: Speltherapie; gestaltterapie; gestaltgroepwerk; middelkinderjare en laat middelkinderjare; enkelouergesin; en kind in 'n middestad konteks; en 'n uiteensetting van die indeling van die navorsingsverslag, het in die laaste plek aandag geniet.

In die volgende hoofstuk word die invloed van enkelouerskap op die kind in die laat middelkinderjare en die terapeutiese intervensie met die kind in die enkelouergesin na aanleiding van die literatuurstudie, bespreek.